

Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa w raportach spółek giełdowych

Sławomir Lisek*

Streszczenie: *Cel* – ocena jakości informacji dotyczącej społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa, pochodzącej z raportów spółek giełdowych i próba kwantyfikacji tych informacji. *Metodologia badania* – analiza raportów losowo wybranych spółek. Selekcja informacji dotyczących CSR, próba ich kwantyfikacji z wykorzystaniem metody statystycznej. *Wynik* – propozycja kwantyfikacji informacji związanych z CSR i budowy miernika syntetycznego, który to miernik może być poddany dalszym badaniom. *Oryginalność/Wartość* – ujęcie informacji tekstowych w formie ilościowej, umożliwiającej budowę rankingu.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność przedsiębiorstwa, spółki giełdowe, raport roczny

Wprowadzenie

Opisując rolę przedsiębiorstwa w gospodarce, coraz częściej zwraca się uwagę na konieczność społecznej odpowiedzialności. Zgodnie z tą zasadą przedsiębiorstwo powinno realizować swoje cele, ale też uzasadnione roszczenia interesariuszy (Jasiński 2013: 210).

W sytuacji, gdy społeczna odpowiedzialność jest jednym z ważnych aspektów działalności przedsiębiorstwa, ważnym jest, by firmy raportowały w sposób czytelny swoje dokonania w dziedzinie CSR (*Corporate Social Responsibility*). Ma to szczególne znaczenie w przypadku jednostek zainteresowania publicznego, jakimi niewątpliwie są spółki notowane na giełdach papierów wartościowych.

Dlatego też interesującym jest zbadanie, w jaki sposób spółki akcyjne notowane na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych realizują postulat społecznej odpowiedzialności i jakie jest odzwierciedlenie tej odpowiedzialności w raportach upublicznianych przez te spółki. Celem niniejszego artykułu jest analiza informacji dotyczących CSR, zawartych w raportach spółek giełdowych i próba ich kwantyfikacji.

Pożyteczną wydaje się być próba skwantyfikowania informacji na temat społecznej odpowiedzialności spółki. Informacja ta wynikają z danych zamieszczanych w raportach okresowych spółek, zazwyczaj w formie wyłącznie opisowej.

1. Istota społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa

Poprzez społeczną odpowiedzialność rozumie się dobrowolne, niewynikające z obowiązujących przepisów prawa, takie działania przedsiębiorstwa, które uwzględniają potrzeby

---

* dr Sławomir Lisek, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Katedra Statystyki Matematycznej, Al. Mickiewicza 21, 31–120 Kraków, e-mail: s.lisek@ur.krakow.pl.

wszelkich osób i instytucji, na które ma wpływ działalność przedsiębiorstwa (Mikulska, Michalczuk 2014: 210).

Koncepcja ta powinna iść w parze z teorią ładu korporacyjnego. Polega ona na ukształtowaniu właściwych relacji pomiędzy organami przedsiębiorstwa a interesariuszami. Za interesariusza uważa się każdego, kogo dotyczą następstwa działalności danej instytucji. W przypadku przedsiębiorstwa są to klienci, dostawcy, podmioty odczuwające skutki procesu produkcji np. zanieczyszczenie środowiska (Jasiński 2013: 310).

Do zbioru interesariuszy przedsiębiorstwa należy na pewno zaliczyć ponadto: jego pracowników lub potencjalnych pracowników, którzy są zainteresowani tym, czy utrzymają pracę, czy też zostaną zwolnieni, ewentualnie czy uda się znaleźć zatrudnienie. Dla pracowników ważne też jest kształtowanie się płac w danej jednostce, warunki pracy, stosunki międzyludzkie, inne świadczenia pracownicze.

Działalnością przedsiębiorstwa zainteresowane jest też jego lokalne otoczenie, nie tylko w zakresie ochrony środowiska. Jednostki samorządu terytorialnego zainteresowane są wpływami z podatków i opłat, które mają swoje bezpośrednie lub pośrednie źródło w działalności przedsiębiorstwa. Także inni lokalni biznesmeni (np. prowadzący działalność w dziedzinie usług, handlu, gastronomii) korzystają ze strumieni pieniężnych pojawiających się na lokalnym rynku w rezultacie działania przedsiębiorstwa.

Z wymienionych wyżej powodów norma ISO 26000 wyróżnia obszary społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa: ład korporacyjny, prawa człowieka, relacje pracodawca – pracownik, środowisko, praktyki rynkowe, sprawy konsumenckie, zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności (Mikulska, Michalczuk 2014: 210).

Niektóre elementy CSR można w większym lub mniejszym stopniu znaleźć w sprawozdawczości przedsiębiorstwa.

2. Sprawozdawczość przedsiębiorstw

W Polsce sprawozdawczość przedsiębiorstw unormowana jest głównie Ustawą o rachunkowości. Części składowe sprawozdania finansowego wymienione są w art. 45, ust. 2 Ustawy o rachunkowości. Wyżej wymieniony artykuł wymaga, aby sprawozdanie finansowe zawierało (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. ...: art. 45, ust. 2):

- a) Bilans;
- b) rachunek zysków i strat;
- c) informacja dodatkowa obejmująca wprowadzenie do sprawozdania finansowego i dodatkowe informacje i objaśnienia;
- d) zestawienie zmian w kapitale własnym – dla jednostek podlegających corocznemu badaniu;
- e) rachunek przepływów pieniężnych – dla jednostek podlegających corocznemu badaniu.

Elementy sprawozdania finansowego wymienione w punktach 1), 2), 4) i 5) zawierają wyłącznie informacje finansowe. Natomiast informacja dodatkowa powinna obejmować między innymi informacje o przeciętnym w roku obrotowym zatrudnieniu z podziałem na grupy zawodowe oraz o jednostce realizującej program świadczeń pracowniczych po okresie zatrudnienia, skierowany do pracowników jednostki (zał. nr 1 do ustawy o rachunkowości).

W przypadku spółek kapitałowych, spółek komandytowo-akcyjnych, towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, towarzystw reasekuracji wzajemnej, spółdzielni, przedsiębiorstw państwowych – zgodnie z art. 49 ustawy o rachunkowości – kierownik jednostki powinien sporządzić sprawozdanie z działalności jednostki (Ustawa z dnia 29 września 1994 r...: art. 49). Sprawozdanie z działalności powinno zawierać w szczególności informacje o:

- przewidywanym rozwoju jednostki,
- ważniejszych osiągnięciach w dziedzinie badań i rozwoju,
- stosowaniu zasad ładu korporacyjnego w przypadku jednostek, których papiery wartościowe zostały dopuszczone do obrotu na jednym z rynków regulowanych Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Sprawozdanie z działalności jednostki powinno również obejmować – o ile jest to istotne dla oceny sytuacji jednostki – wskaźniki finansowe i niefinansowe łącznie z informacjami dotyczącymi zagadnień środowiska naturalnego i zatrudnienia, a także dodatkowe wyjaśnienia do kwot wykazanych w sprawozdaniu finansowym (Ustawa z dnia 29 września 1994 r...: art. 49).

Jednostki notowane na warszawskiej GPW sporządzają sprawozdanie finansowe w zasadzie zgodnie z MSSF (Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej), co w sferze części składowych oznacza głównie zastąpienie bilansu sprawozdaniem z sytuacji finansowej i w miejsce rachunku zysków i strat sporządzenie sprawozdania z całkowitych dochodów.

Spółki notowane na GPW sporządzają sprawozdania w formie raportów rocznych, półrocznych i kwartalnych. Przyjęte są dwie konwencje sporządzania raportów. Firma może osobno sporządzać sprawozdanie finansowe i sprawozdanie zarządu lub też jeden raport roczny zawierający zarówno sprawozdanie finansowe, jak i sprawozdanie z działalności.

Informacji dotyczących społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa należy szukać w części informacji dodatkowej dotyczącej zatrudnienia i świadczeń pracowniczych oraz w sprawozdaniu z działalności podawanych w przeważającej części w formie opisowej.

3. Analiza sprawozdań losowo wybranych spółek giełdowych z województwa śląskiego pod kątem informacji o CSR

Do szczegółowej analizy sprawozdawczości spółek pod względem CSR wybrano losowo województwo śląskie. Spośród spółek województwa śląskiego, również w sposób losowy do dalszej analizy wybrane zostały raporty następujących spółek: Mostostal Zabrze SA, Bumech SA, Energoinstal SA, Tauron SA, Stralprofil SA, Stalexport SA, Orzeł Biały SA, PGO SA.

Za informacje związane z tematem społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa należy przyjąć dane o: wielkości zatrudnienia, wysokości wynagrodzeń, inne świadczenia na rzecz pracowników, ponadto opisowe informacje dotyczące działalności naukowo – badawczej, ochrony środowiska, czy też wprost informacje na temat CSR. Wszystkie spółki giełdowe w swoich sprawozdaniach informują na temat ładu korporacyjnego, z tym że są to informacje dotyczące raczej kompetencji poszczególnych organów spółki w procesie zarządzania, niż dotyczące koncepcji ładu korporacyjnego, o której mowa w teorii CSR.

Dane na interesujące tematy kształtują się w poszczególnych spółkach zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1

Informacja na temat CSR w analizowanych spółkach

Lp.	Spółka	Zatrudnienie w etatach w latach 2012–2013	Wynagrodzenie 2013 r. w tys. zł	Działalność naukowo-badawcza	Ochrona środowiska	Inne dane CSR
1.	Mostostal Zabrze	2012 – 2 467 2013 – 2 232	145 208	–	–	–
2.	Bumech	2012 – 282 2013 – 362	14 695	otrzymane od (OBAC) aneksy do certyfikatów zgodności rozszerzające i potwierdzające modernizację kombajnu chodnikowego AM-50/Bumech/Z1. projekt – „Opracowania i wdrożenia innowacyjnej przekładni organu urabiającego do kombajnu chodnikowego”	decyzja w sprawie pozwolenia na wytworzenie odpadów wydana przez Prezydenta Miasta Katowice. Spółka prowadzi jakościową i ilościową ewidencję wszystkich wytwarzanych odpadów. Realizacja wymogów art. 62, ust. 1 ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o systemie handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych. Zintegrowany System Zarządzania w zakresie jakości /ISO 9001/, środowiska /ISO 14001/, BHP /PN-N 18001/ oraz procesów spawalniczych /ISO 3834	–
3.	Energoinstal	2012 – 919 2013 – 903	52 955	kontynuacja prac związanych z wykorzystaniem spawania laserowego do wytwarzania elementów dla energetyki. opracowanie unikatowej w skali światowej technologii hybrydowego spawania ścian szelnych ze stali 7 CrMoVTiB 10-10, rozpoczęcie realizacji projektu	–	–

Lp.	Spółka	Zatrudnienie w etatach w latach 2012–2013	Wynagrodzenie 2013 r. w tys. zł	Działalność naukowo-badawcza	Ochrona środowiska	Inne dane CSR
<p>pt. „Technologia spawania laserem rur ożebrowanych ze stali austenitycznych i stopów niklu przeznaczonych do pracy w kotłach o parametrach nadkrytycznych i ultranadkrytycznych” realizowanego we współpracy z Politechniką Śląską i Instytutem Spawalnictwa</p>						
4.	Tauron	2012 – 27 816 2013 – 26 441	2 013 486	<p>1) budowa instalacji odzutowania spalin na blokach klasy 200 MW w Elektrowni Łaziska oraz Elektrowni Jaworzno,</p> <p>2) wyłączenie z eksploatacji starych jednostek wytwórczych w ZEC Bielsko-Biała EC oraz jednoczesne oddanie do eksploatacji nowej, niskoemisyjnej i wysokoprężnej jednostki o mocy 50 MW,</p> <p>3) pozyskanie koncesji na produkcję energii elektrycznej z OZE w jednostkach biomasowych,</p> <p>4) modernizacje elektrowni wodnych.</p> <p>Oplaty za gospodarce korzystanie ze środowiska naturalnego</p> <p>Oplaty z tytułu gospodarce-</p>	<p>W 2012 r. opracowano Strategię Społecznej Odpowiedzialności Biznesu, czyli Strategia zrównoważonego rozwoju Grupy TAURON na lata 2012–2015 z perspektywą do roku 2020.</p> <p>Kierunki wiodące: zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego, zorientowanie na klienta, kierunki wspierające: zaangażowanie pracowników, ochrona środowiska, zarządzanie wpływem ekonomiczno-społecznym.</p> <p>W 2013 r. projekt „Bohaterowie z dnia na dzień”, którego celem jest budowanie świadomości na temat dawstwa szpiku kostnego zarejestrowanych zostało ponad 2 300 potencjalnych dawców szpiku kostnego.</p> <p>Uczenie dzieci i młodzieży</p>	

Lp.	Spółka	Zatrudnienie w etatach w latach 2012–2013	Wynagrodzenie 2013 r. w tys. zł	Działalność naukowo-badawcza	Ochrona środowiska	Inne dane CSR
5.	Stalprofil	2012 – 527 2013 – 544	40 444	Prace badawczo rozwojowe prowadzone w Centrum Badań i Rozwojowym Technologii i Produktów Stalowych uruchomionym w roku 2012 przez spółkę zależną IZOSTAL SA. W następujących obszarach: bieżąca kontrola procesów technologicznych, prowadzenie szerokiego zakresu badań i analiz surowców stosowanych do produkcji w celu optymalizacji parametrów wyrobów, opracowanie nowych rozwiązań konstrukcyjnych i technologicznych (m.in. tworzenie prototypów produktów). Opracowanie nowej technologii izolowania połączeń rur w gazociągu. Rozszerzenie oferty o: izolacja spawów pancernym z laminatu szklano-żywicznego (Fiberglass, GFK, GRP), izolacja spawów materiałem HDD – poliuretano-wą powłoką charakteryzującą się bardzo dobrym przyleganiem do	go korzystania ze środowiska w 2013 r. ok. 63 364,8 tys. zł. Sankcje karne za naruszenie wymagań w zakresie ochrony środowiska wyniosła 1 903 tys. zł	zasad bezpiecznego użytkowania energii elektrycznej

Lp.	Spółka	Zatrudnienie w etatach w latach 2012–2013	Wynagrodzenie 2013 r. w tys. zł	Działalność naukowo-badawcza	Ochrona środowiska	Inne dane CSR
6.	Stalexport	b.d.	b.d.	powierzchni zarówno rury jak i powłoki 3LPE i 3LPP. Izolacja antykorozyjna rur nierdzewnych typu duplex	b.d.	b.d.
7.	Orzeł Biały	2012 – 436 2013 – 425	23 600 – szacunek	Badania nad wzrostem jakości ołowiu: stopy antymonowe, wysoko antymonowe i wapniowe. Budowa ośrodka badawczo-rozwojowego. Instalowanie aparatury badawczej	Odyskiwanie ołowiu ze zużytych akumulatorów. Recykling zużytych akumulatorów. Utylizacja akumulatorów	
8.	PGO	2012 – 921 2013 – 924	41 731	Badania w zakresie metalurgii i technologii wytwarzania, poprawa wytrzymałości, żeliwa do pracy w ekstremalnie niskich temperaturach, próby nad poprawą parametrów żeliwa, wprowadzanie nowych gatunków, projekt wysokiej efektywności energetycznej we współpracy z AGH	Działalność zgodna z regulacjami prawnymi dotyczącymi ochrony środowiska. Regularnie prowadzone pomiary zanieczyszczeń, hałasu, badanie jakości składowanych odpadów, wód gruntowych w okolicy składowisk, modernizacja układu odpylania żeliwiaków i pieców indukcyjnych	

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów skonsolidowanych badanych spółek.

Z powyższego wielkościami wyrażonymi liczbowo są: wielkość zatrudnienia i wynagrodzenie. Z wielkości zatrudnienia można wywnioskować korzyść społeczną, czyli ile miejsc pracy tworzy przedsiębiorstwo w regionie, w którym działa. Przedsiębiorstwa można podzielić pod względem wielkości zatrudnienia na grupy i przyporządkować do poszczególnych grup. Przykładowy podział może kształtować się następująco: grupa 1 do 500 pracowników, grupa 2 od 501 do 1000 pracowników, grupa 3 od 1001 do 5000 pracowników, grupa 4 od 5001 do 15 000 pracowników i grupa 5 powyżej 15 000 pracowników. Możliwe jest także obliczenie procentowej zmiany zatrudnienia, który to wskaźnik informuje, czy spółka przynosi korzyści społeczne w postaci tworzenia miejsc pracy, czy też stratę społeczną w postaci likwidacji miejsc pracy.

Trudniejszym zadaniem jest próba skwantyfikowania działalności firmy pod względem CSR w zakresie działalności badawczo – rozwojowej ochrony środowiska innych działań z zakresu CSR, przynajmniej do kiedy nie zostaną opracowane metody wyceny tych działań w jednostkach pieniężnych. Jedynym sposobem jest arbitralne przyporządkowanie liczby punktów za poszczególną działalność w zależności od subiektywnej oceny wartości tej działalności przez analityka. W konkretnym przypadku badanych przedsiębiorstw wielkość zatrudnienia zostanie podzielona na grupy, jak opisano powyżej. Pozostała działalność zostanie oceniona w punktach od 1 do 20, w zależności od subiektywnej oceny wartości tej działalności.

Tabela 2

Skwantyfikowana CSR badanych przedsiębiorstw

Lp.	Spółka	Grupa zatrudnienia	Zmiana zatrudnienia w %	Średnia płaca miesięczna (zł)	Działalność naukowo-badawcza (pkt)	Ochrona środowiska (pkt)	Inne dane CSR (pkt)
1.	Mostostal Zabrze	3	-9,53	5421,45	0	0	0
2.	Bumeh	1	28,37	3382,83	8	5	0
3.	Energoinstal	2	-1,74	4886,95	15	0	0
4.	Tauron	5	-4,94	6345,85	8	10	5
5.	Stalprofil	2	3,23	6195,47	18	0	0
6.	Stalexport	0	-	-	-	-	-
7.	Orzeł Biały	1	-2,52	4627,45	12	12	0
8.	PGO	2	0,33	3763,62	12	3	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Oceniając pożytek społeczny z działalności spółek na podstawie danych z tabeli 2, można powiedzieć, iż pod względem wielkości zatrudnienia grupa Tauron wybija się zdecydowanie na czoło, znajdując się w grupie 5. Drugie miejsce zajmuje Mostostal Zabrze SA, ale plasuje się już dwie grupy niżej, czyli daje znacznie mniej miejsc pracy od grupy Tauron. Pozostałe przedsiębiorstwa kwalifikują się do grupy 2 i 1. Stalexport jako że nie obejmuje raportami CSR przyporządkowany został do grupy 0. Większość z analizowanych spółek niestety zmniejsza wielkość zatrudnienia, powiększając lokalne problemy związane z bezrobociem. Liderem wśród zwiększających zatrudnienie jest zdecydowanie Bumeh, jest to niestety spółka o stosunkowo niskiej liczbie pracowników w porównaniu z pozostałymi poddanymi badaniu. W dziedzinie badań naukowych największe wydają się być osiągnięcia Stalprofil, Energoinstal, Orzeł Biały i PGO. W dziedzinie ochrony środo-

wiska najwyższą ocenę otrzymały działania grup Orzeł Biały i Tauron. Ocenę grupy Tauron obniża fakt ukarania jej za zanieczyszczenie środowiska. O pozostałej działalności CSR raportuje tylko grupa Tauron i została ta działalność oceniona na 5 pkt. na 20 możliwych.

Poniżej zostanie zbudowany ranking przedsiębiorstw pod względem ich działalności społecznie użytecznej. Dla zbudowania rankingu dane zostaną unormowane metodą unitaryzacji zerowanej, wszystkie należy traktować za stymulanty (Kukuła 2000: 91). Miernik syntetyczny pożytku społecznego będzie sumą zunitaryzowanych mierników cząstkowych. Stalexport – jako że nie raportuje danych o CSR – wszystkie mierniki ma przyznane 0.

Tabela 3

Zunitaryzowane wskaźniki CSR badanych spółek

Lp.	Spółka	Grupa zatrudnienia	Zmiana zatrudnienia	Średnia płaca miesięczna	Działalność naukowo-badawcza	Ochrona środowiska	Inne dane CSR	Miernik syntetyczny CSR
1.	Mostostal Zabrze	0,60	0,00	0,69	0,00	0,00	0,00	1,29
2.	Bumech	0,20	1,00	0,00	0,44	0,42	0,00	2,06
3.	Energoinstal	0,40	0,21	0,51	0,83	0,00	0,00	1,95
4.	Tauron	1,00	0,12	1,00	0,44	0,83	1,00	4,40
5.	Stalprofil	0,40	0,34	0,95	1,00	0,00	0,00	2,69
6.	Stalexport	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
7.	Orzeł Biały	0,20	0,18	0,42	0,67	1,00	0,00	2,47
8.	PGO	0,40	0,26	0,13	0,67	0,25	0,00	1,71

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

Analizując tab. 3 należy zauważyć, iż najlepszą pod względem korzyści społecznych jest grupa Tauron, której miernik syntetyczny wynosi 4,40. Druga w kolejności – grupa Stalprofil charakteryzuje się wartością miernika syntetycznego 2,69, czyli 61,14% miernika grupy Tauron. Następnie w kolejności plasuje się grupa Orzeł Biały, na 4. miejscu Bumech, kolejną pozycję zajmuje Energoinstal, pozycję nr 6 PGO. Siódmą lokatę zajmuje Mostostal Zabrze, natomiast Stalexport, na skutek braku odpowiedniego raportowania, należy ulokować na końcu stawki.

Uwagi końcowe

Coraz częściej spotyka się postulat uwzględniania społecznej odpowiedzialności przez przedsiębiorstwa w swojej działalności. Wynikiem tego jest coraz częściej zgłaszana potrzeba skonstruowania sprawozdania uwzględniającego tę kwestię. Nawet w sytuacji braku obowiązkowego, sformalizowanego sprawozdania na ten temat można z raportów spółek giełdowych wyczytać informacje dotyczące tej kwestii.

Pożyteczną wydaje się być próba skwantyfikowania tych informacji i podjęcia kompleksowej oceny działalności przedsiębiorstw pod względem płynących z nich korzyści społecznych.

Literatura

Jasiński L.J. (2013), *Podstawy ekonomii*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.

- Kukuła K. (2000), *Metoda Unitaryzacji Zerowanej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mikulska T., Michalczyk G. (2014), *Raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 827, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 69, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE ANNUAL REPORTS OF THE COMPANIES NOTED IN STOCK EXCHANGE

Abstract: *Purpose* – obtaining information concerning CSR from the annual reports companies noted on the stock exchange, and attempt to quantify this information. *Design/Methodology/Approach* – analyse annual reports random choose companies. Selection information concerning CSR. And attempt to quantify them, using statistical method. *Findings* – construction proposal of the quantify information concerning CSR, and construction synthetic measure of the CSR. *Originality/Value* – expressing text information in the quantity form, enable construct ranking.

Keywords: corporate social responsibility, companies, stock exchange, annual report

Cytowanie

- Lisek S. (2015), *Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa w raportach spółek giełdowych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 873, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 553–562; www.wneiz.pl/frfu.